TIJORAT BANKLARIDA ISLOMIY BANK XIZMATLARINI BOSHQARISHNING TASHKILIY MODELLARI: "ISLOMIY DARCHA" VA MUSTAQIL ISLOMIY BANK

Iminov Dilmurod Nodirbek o'g'li
Xalqaro Nordik universiteti, Yoshlar ishlari va talabalarga xizmat ko'rsatish departamenti bo'limi tyutor, tarbiyachi-pedagog
Tel raqam: 998972739997
Gmail: iminov.11112@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston tijorat banklarida islomiy bank xizmatlarini joriy etishning ikki asosiy tashkiliy modeli ("islomiy darcha" va mustaqil islomiy bank) qiyosiy tahlil qilinadi. Har bir modelning strategik afzalliklari, cheklovlari va boshqaruv talablari aniqlanib, model tanlash mezonlari taklif etiladi.

Kalit so'lar: islomiy bank, islomiy darcha, strategik boshqaruv, tashkiliy tuzilma, Shariat kengashi, tijorat banklari.

Аннотация. В статье сравниваются две основные организационные модели внедрения исламских банковских услуг в коммерческих банках Узбекистана — «исламское окно» и самостоятельный исламский банк. Предложены критерии выбора модели.

Ключевые слова: исламский банк, исламское окно, стратегическое управление, организационная структура, шариатский совет.

Abstract. The paper compares two main organizational models for introducing Islamic banking services in Uzbekistan's commercial banks: the "Islamic window" and a stand-alone Islamic bank. Criteria for choosing a model are proposed.

Keywords: Islamic bank, Islamic window, strategic management, organizational structure, Shariah board, commercial banks.

O'zbekistonda 2026-yil 27-martda imzolangan va 28-iyundan kuchga kirgan O'RQ-1126-sonli Qonun tijorat banklariga islomiy moliyaviy xizmatlarni ko'rsatish uchun huquqiy asos yaratdi [1]. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2030-yilgacha kamida 10 ta to'laqonli islomiy bank va uchta davlat bankida "islomiy darcha" faoliyat yuritishi rejalashtirilgan [2]. Biroq huquqiy ruxsat amaliy tayyorgarlikni o'z-o'zidan ta'minlamaydi: banklar oldida yangi yo'nalishni qanday tashkil etish, qaysi tashkiliy modelni tanlash va uni kim boshqarishi kerakligi masalasi turibdi. Mazkur tezisning maqsadi shu tanlovni iqtisodiy-boshqaruv nuqtai nazaridan asoslashdir.

Xalqaro amaliyotda islomiy xizmatlarni tashkil etishning ikki modeli keng tarqalgan. Birinchisi — "islomiy darcha" (Islamic window) modeli bo'lib, unda an'anaviy bank o'z infratuzilmasi doirasida alohida bo'linma tashkil etadi va islomiy mahsulotlarni (murobaha, ijara, muzoraba, mushoraka) shu bo'linma orqali taklif qiladi. Ikkinchisi — butun tashkilot Shariat tamoyillariga muvofiq qurilgan mustaqil (to'laqonli) islomiy bank modeli.

"Islomiy darcha" modelining strategik afzalligi — tezkor joriy etish va past boshlang'ich xarajat: mavjud filiallar, axborot tizimlari va mijozlar bazasidan foydalanish mumkin. Bu model bozorni sinab ko'rish va talabni baholash uchun qulay. Uning cheklovlari boshqaruv bilan bog'liq: islomiy va an'anaviy operatsiyalar mablag'larini ajratish, hisobni alohida yuritish, mijozlar ishonchini ta'minlash va ikki xil korporativ madaniyatni uyg'unlashtirish zarurati. Mustaqil islomiy bank modelida bu muammolar yo'qoladi, mijozlar ishonchi yuqori bo'ladi, ammo boshlang'ich kapital, yangi infratuzilma

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

va mutaxassislarni jalb etish uchun katta xarajat talab etiladi, talab hajmi noaniq bo‘lgan dastlabki yillarda esa biznes xavfi ortadi.

BMT Taraqqiyot dasturi so‘rovnomasiga ko‘ra, aholining 68 foizi va tadbirkorlarning 60 foizi islomiy bank xizmatlariga ehtiyoj bildirgan [3]. Bu yuqori ijtimoiy talab sharoitida model tanlash mezonlari quyidagicha taklif etiladi: bankning kapital va resurs imkoniyati; mavjud mijoz bazasi tarkibi va talab prognozi; Shariat kengashi va ichki nazorat tizimini shakllantirish qobiliyati; strategik maqsad (tajriba orttirish yoki yangi bozor segmentini egallash). Bosqichma-bosqich yondashuv maqbul ko‘rinadi: dastlab “darcha” modelida tajriba to‘lanib, talab va boshqaruv imkoniyati yetarli bo‘lganda mustaqil bankka yoki alohida filialga o‘tish mumkin. Qozog‘iston amaliyoti ham pilot loyihalardan keyin kengayishga o‘tishning samaradorligini ko‘rsatadi [4].

Model tanlashda boshqaruv xatarlari ham hisobga olinishi kerak. Birinchi xatar — Shariat muvofiqligi bilan bog‘liq: agar bitim Shariat kengashi talablariga zid deb topilsa, bank obro‘si va mijozlar ishonchi zarar ko‘rdi, shu sababli muvofiqlikni bitim tuzilishidan oldin va keyin (ichki audit orqali) tekshirish tizimi bo‘lishi shart. Ikkinchi xatar — operatsion: “darcha” modelida islomiy va an‘anaviy mablag‘lar aralashib ketmasligi uchun alohida hisob, alohida likvidlik boshqaruvi va aniq hisobot tartibi zarur. Uchinchi xatar — strategik: bank islomiy yo‘nalishni asosiy faoliyatdan alohida “tajriba” sifatida qoldirsa, unga yetarli resurs ajratilmaydi va yo‘nalish rivojlanmaydi. Shu sababli islomiy xizmatlar bo‘yicha mas‘ul rahbar bank boshqaruvi darajasida belgilanib, strategiya maqsadlari (mijozlar soni, portfel hajmi, mahsulotlar turi) aniq ko‘rsatkichlar bilan rejalashtirilishi lozim.

Tashkiliy tuzilmada Shariat kengashining o‘rni ham muhim. Kengash maslahat beruvchi yoki qaror qabul qiluvchi organ sifatida ishlashi mumkin; uning mustaqilligi va bank boshqaruv kengashi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri hisobot aloqasi qanchalik kuchli bo‘lsa, islomiy xizmatlarga ishonch shunchalik yuqori bo‘ladi. Bank ichida kengash, risk-menejment, ichki audit va mahsulotlar bo‘limi o‘rtasidagi vakolatlar taqsimoti oldindan yozma tartibda belgilanishi tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat bankida islomiy xizmatlarni tashkil etishning universal “eng yaxshi” modeli mavjud emas; tanlov bankning resurslari, talab hajmi va boshqaruv imkoniyatiga bog‘liq. Banklar uchun maqbul yo‘l — strategik rejaga asoslangan, bosqichma-bosqich o‘tish modelini tanlash va Shariat muvofiqligini ta‘minlovchi ichki boshqaruv tizimini boshidanoq shakllantirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ayrim qonun hujjatlariga O‘zbekistonda islomiy bank faoliyatini joriy etishga qaratilgan qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida”gi 2026-yil 27-martdagi O‘RQ-1126-sonli Qonuni. — lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy ma‘lumotlari, 2026.
3. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) O‘zbekiston bo‘yicha so‘rovnoma natijalari, 2025.
4. Markaziy Osiyodagi ayrim mamlakatlarda islomiy bank tizimi qonunchilik asosini yaratishning o‘ziga xos jihatlari // Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. — 2024.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.